

Csatlós Judit

Fiatal fotósok pályaképe

Az identitásra és sikerképzetekre vonatkozó eredmények

A beszélő pozíciójából kiindulva kap létjogosultságot egy olyan vizsgálat, amely nem az intézmények, és a különböző teoretikusok irányából, hanem az alkotók identitásán, önértelmezésén keresztül rajzolja meg a fotóm vészeti szcénát. Egy ilyen önértelmezés korlátozott érvényű önértelmezés létrehozására teszek kísérletet azáltal, hogy fiatal fotósok perspektívájából mutatom meg ezt a területet. Az előadás alapját képező kutatás¹ során elsődlegesen alkalmazott módszer a fókuszcsoportos interjú volt, melynek keretében az önmeghatározás, a siker, és az intézményrendszerhez fűződő viszonyokra kérdeztünk rá.

Az első interjú esetében az önmeghatározása és ehhez kapcsolódóan az identitásképzési mechanizmusok, elemek álltak a középpontban. A kutatásnak ebben a fázisában az önmeghatározás és ehhez kapcsolódóan az egzisztenciális helyzet alapján a fotós lét három szegmensét lehetett elkülöníteni: a művészeket, az alkalmazott fotósokat és a kettős identitással rendelkezőket. A csoportok között öndefiníció, életmód és a szakmával kapcsolatos elvárások területén voltak eltérések. A kutatás második szakaszában a megismert és szétválasztott szegmensekkel külön-külön készítettünk interjúkat. A csoportonkénti interjúk esetében a megnevezések valamivel határozottabban alakultak, másrészt megfigyelhető volt, hogy az egyes csoportok között az önmeghatározás, mint feladat különböző súllyal van jelen.

Ő nem használom a művész szótó- M művészek

Az identitás kérdése a legnagyobb nehézséget a művészek csoportjában okozza. A többi szegmenshez képest sokkal inkább a saját alkotótevékenység határozza meg mindennapjaikat, mégsem szívesen alkalmazzák magukra a művész, műfotóm vésző kifejezéseket. Összességében a műfotográfus kifejezés a legkedveltebb körökben önértelmezés talán pont semlegessége miatt, ugyanakkor a művész szó inkább az, ami valójában kifejezi azt, aminek érzik magukat.

---

¹ *Fiatal fotóm vészek pályaképe* címmel készült kutatás első szakasza a MTA Politikai Tudományok Intézetében folyó *Jelentés a magyar kultúra állapotáról* című kutatás részeként valósult meg. A második szakasz együttműködő partnere a Magyar Fotográfusok Háza Nonprofit Kft. A kutatás támogatója a Nemzeti Kulturális Alapprogram. Az interjúkat készítette a BMB Focus Kft. közvéleménykutató cég.

A megfogalmazott elvárások és életmód tekintetében azok is ebbe a csoportba tartoznak, akik képz m vészeknek vallották magukat. k mindannyian reflektáltak arra, hogy tevékenységük során milyen médiumokat használnak és ez alapján különböztették meg magukat a fotográfusoktól és fotóm vészeket l. Akik képz m vészek tartották magukat intézményi szinten is köt ndnek a képz m vészeti szcénához, tehát tudatos választásaik és döntéseik során ezt a köt ndést hangsúlyozzák. Ez a kapcsolat többrét , az oktatáson kívül a m vészeti civil szervezeteken, kiállításokon keresztül valósul meg.

A m vészekr l elmondható, hogy saját bevallásuk alapján az alkotás az életük, az egyetlen dolog, amihez igazán értenek. Szeretnék ebb l megélni, de úgy látják, hogy erre nincs sok remény. Igyekeznek olyan munkákat vállalni, amelyeknek némi köze van fotós vagy m vészeti tevékenységhez (pl. rendezvény fotózás, grafikai munkák, oktatás, szervezés). M veik létrehozására fordított források részben az említett munkákból, részben a pályázati rendszeren keresztül állami támogatások útján történik.

Az elmondottakból adódóan a munka és alkotó tevékenység viszonya sokszor zavaros és ellentmondásokkal teli. Elhangzott, hogy bizonyos m vészek nem is vállalják fel az alkalmazott területeken készített munkáikat, mások szerint a pénzért vállalt munkát ugyanolyan komolyan kell venni, mint a saját fotós tevékenységet, ugyanúgy ott van azokban is a m vész, a m vészi alázat. Szintén a két terület ambivalens viszonyát jelzi, hogy egyesek szerint a m vészetben nagyobb a szabadság, míg mások azon a véleményen vannak, hogy épp az alkalmazott területeken engedheti el magát a fotós és kísérletezhet kicsit bátrabban.

Folyamatos döntéshelyzet elé állítja a m vészeket a m vészetükre és megélhetésre fordított id közötti egyensúlyozás. Ebb l a szempontból kiemelked szerepe van azoknak az ösztöndíjaknak, melyek legalább részben lehet vé teszik, hogy az adott id szak alatt űa megélhetésre fordított munkákö háttérbe szorításával az alkotói munkára több id t fordítsanak.

šAz egész életem egybefolyikó - Alkalmazott fotósok

Az alkalmazott fotósok esetében külön szakmai elvárás rendszerek, díjak, szervezetek léteznek, amelyek jól körülhatárolják ezt a területet. Számukra nem okozott gondot az önmeghatározás: a külvilág felé és a maguk számára is egyértelm en fotósként vagy az alkalmazott fotó valamely ágának m vel iként definiálják magukat. Az a tény, hogy a fizet s szakmájukon túl is végeznek alkotótevékenységet, nem befolyásolja az identitásukat, ami összefüggésben áll a ténnyel, hogy náluk a munka és az alkotótevékenység területe sokkal

jobban összekapcsolódik, mint a másik két szegmens esetében. Az alkotótevékenység, tehát a saját koncepciók és szemlélet megvalósítása egyrészt jelen van a pénzért végzett munkákban is (bár az ágazatok közötti különbség is megjelent, azaz úgy értékelték, hogy a sajtófotó területén jóval nagyobb a szabadság, mint a divatfotó esetében, ahol inkább kell alkalmazkodniuk a megrendelő és a lapok elvárás-rendszeréhez), másrészt nem egyszer a fizetés munkákból nem ki az a téma, amit saját alkotói munkásság keretében tovább visznek. A két tevékenység egyenrangúságát mutatja, hogy versenyekre, kiállításokra, pályázatokra egyaránt neveznek megrendelésre készült és teljes mértékig saját munkával is.

Esetükben a pénzkereseti forrás és a fotóhasználaton keresztül megfogalmazódó célok nem zárják ki egymást. Sőt, számukra elképzelhető egy olyan ideális állapot, amikor a megrendelésre készült munka teljes alkotói szabadsággal jár együtt.

šMi vagyunk az álomvészektől - Kettős identitás

Egészen más a viszonya a szakmához azoknak, akinek csak részben képezi az identitását a fotós lét. Ők azok, akik sok szempontból közel állnak a művészek csoportjához, más szempontok szerint viszont nagyon is különböznek az első típus képviselőitől. Önmeghatározásuk nehézkes, mert látszólag csak fél-lábbal vannak jelen a fotós közegben: civilek és művészek, kívülállók és bennfentesek egyszerre. A művészekhez *képe*st határozzák meg magukat, sőt a végső céljuk is azonos a művészekével: csak a fotózásból, a fotóművészetből élni, mégis távolítják a fotós világot maguktól azzal, hogy szakmaiságon kívül eső munkából élnek. A másik jellemző kettősség, hogy büszkéek erre a különállásra, hiszen ez különbözteti meg őket a művészeketől, ugyanakkor részben ez is az oka, hogy kívülállóként viselkednek és nyilatkoznak. Munka és alkotó tevékenység két teljesen különálló halmaz, és ezek sehol nem metszik egymást. A pénzkereső munka ennek ellenére része a fotós identitásuknak.

Rendszeresen szerepelnek olyan szituációban, melyben egyértelműen fotóművészként jelennek meg, mint ezen interjú esetében vagy egy kiállításon való részvételkor, így az öndefiníciós gondok náluk is jelentkeznek: nevezhetem-e magam fotóművésznek? Sőt, talán még inkább felerősödnek az öndefiníciós nehézségek, bár a többiekkel eltérő hangsúlyokkal. Számukra kétféle legitim identitás-lehetőség van jelen, hiszen a civil foglalkozás és művészeti tevékenység egyaránt meghatározó a mindennapokban, így az öndefiníció is erősen kötődik az aktuális szituációkhoz. Talán az etnikai-nemzeti identitáskutatásokból kölcsönzött kettős identitás fogalom jeleníti meg legtalálébban ezt a fajta identitást. A

fogalom eredeti kontextusában, arra vonatkozik, amikor a különböző (többnyire etnikai) forrásokból származó identitáselemek egyénre szabott, egymással összhangban lévő kombinációt alkotnak, és eltérő helyzetekben az identitás különböző eredet részei eltérő mértékben, módon aktualizálódnak.

A vágyaik, céljaik azonosak a m vészekével, a szakmához való mindennapi hozzáállásukban azonban különböznek t lük. Saját bevallásuk szerint kevésbé törtetek, az önmenedzselés képessége hiányzik bel lük, továbbá nem azonosulnak a többiek elvárásaival, illetve a visszajelzéseket, sikereket is másként, pozitívabban értékelik.

Célok

Alapvetően mindhárom szegmensnek a vágyott célja azonos: szabadon, korlátok nélkül folytatni azt a fotós tevékenységet, ami iránt belső késztetést éreznek, és amit jelenleg a többség a fennmaradó szabadidejében vagy sok más tevékenység mellett végez. Ez az idilli állapot kétféleképpen jöhet létre a megkérdezettek szerint: egy fotográfus sikeres lesz, és abból tud megélni, amit az alkotótevékenysége során el állít. Másik felmerült lehetőség, ha valamely szervezet olyan ösztöndíjat biztosít, amely lehetővé teszi, hogy az alkotó csak a saját tevékenységére koncentráljon. A szakma bizonytalanságait mutatja, hogy egyik helyzetet sem tartják reálisnak. Az első csak igen keveseknek adatik meg az egész világon, Magyarországon pedig még senkinek sem sikerült. A második pedig annyira távol áll a jelenlegi magyar helyzettől, hogy álmodozni sem mernek róla.

Mivel a fő cél ily módon megvalósíthatatlan, kisebb célokat igyekeznek kijelölni a maguk számára. Ezek a kisebb célok szegmensenként eltérőek. Inkább a m vészeknél merült fel a külföldre jutás, ugyanakkor az alkalmazott fotósoknál is megjelent a külföldi megrendelés, mint cél. Összességében a kétféle identitású fotósok a legszerényebbek - vagy leginkább alul-célzóak - a három szegmens közül: ők csupán a következő fotó témájukat tervezgetik, és meglehetősen passzívan állnak hozzá a jövőhöz.

A rövid távú célok között legtöbbször egy-egy konkrét feladat befejezése szerepel. A költséges szakmai szabadság, mint végső cél és a rövid távú célok között nagy távot tart. Úgy tartják, a fotósok nem szeretnek vagy nem mernek nagy, ugyanakkor elérhető célokban gondolkodni.

A siker

A pályáról alkotott kép, a vágyak, a lehet ségek és a várható eredmények között feszül, és dinamikusan alakul a generációs és egyéni személyes tapasztalatok függvényében. Ezt a mez t ó a vágyott és az elérhet nek tekintett célok ó a sikerhez kapcsolódó elképzeléseken keresztül vizsgáltuk. Arra kérdeztünk rá, hogy mit tartanak szakmán belül sikernek, mondjanak példát sikeres m vészekre, és számoljanak be saját élményeikr l is. A különböz területeken mások a siker prototípusai:² mások a m vészi, a tudósi, az anyagi, siker kritériumai.

Maga a siker is más és más jelentést hordozhat eltér rétegek, csoportok és egyének számára, egybeolvadhat az anyagi sikerrel, jelentheti a társadalmi-pozicionális emelkedést, a magasabb státuszt, továbbá az ezzel összefügg vagy ett l független társadalmi elismerést, a biztos munkahelyet és még egyebeket. Szerettük volna azt is körvonalazni, hogy a fotóm vészeti szcénán belül melyek a siker reprezentációi, elérésének elfogadott eszközei.

A válaszokban és reakciókban azt tapasztaltuk, hogy a sikerhez való viszonyuk ambivalens, mintha a m vésztársadalom elbizonytalanodott volna azt illet en, hogy mit tekintsen sikernek. Az ambivalencia leginkább személyes téren nyilvánult meg, nem fogalmaztak meg elérni vágyott társadalmi pozíciókat és elismeréseket. Több esetben elhangzott, hogy valójában nem vágnak az olyan kézzelfogható sikerekre, mint egy kiállításon való részvétel, vagy rangos szakmai díjak elnyerésére.

Ez azt is feltételezi, hogy a m vészek és az alkalmazott fotósok számára - a vágyott célokkal összhangban - a siker az, ha kompromisszumok nélkül azt csinálhatják, ami a legfontosabb számukra, a fotózást. Tehát egy olyan pozíciót elérnek, amikor meg tudnak élni a fotózásból, mert képek eladásából, (hiányolt) honoráriumokból, jogdíjakból, szakmai megrendelések b l fenn tudják tartani m vészeti tevékenységüket. Közben tisztában vannak azzal, hogy ez nagyon kevesekkel történik meg. Ebben a vágyban benne van az a gondolat is, hogy az állam, a társadalom, a közönség biztosítsa az alkotáshoz, m vészi életmódhoz szükséges feltételeket.

Ha a szakmai elismeréseket tekintjük a siker mércéjének (szakmai díjak, ösztöndíjak) érdekes jelenség, hogy az interjún résztvev k között minél sikeresebb valaki, annál kevésbé értékeli ezt. Éppen azoktól származtak a legnegatívabb hozzászólások, akik sok (szakmai) sikert tudhatnak maguk mögött. Akik hozzájuk képest kevésbé látványos sikereket értek el,

---

² Váriné Szilágyi Ibolya-Solymosi Zsuzsa: *A siker szociális reprezentációja*. Szociológiai szemle 1995/1.

felvételt nyertek egy szakmai szervezetbe, kiállítási lehetőséget kaptak, eladtak néhány képet, fotósként dolgozhatnak, jobban értékelik ezeket. A sikeresebbeknél talán azzal magyarázható a kiábrándultság, hogy hiába értek már el sok mindent, amiről mások is és nyilván nekik maguk is néhány évvel ezelőtt csak álmodoznak, azt kellett tapasztalniuk, hogy valójában nem változott semmi: a szakmai elismerés, az új művek létrehozását és a saját életfenntartást biztosító források nem érkeztek meg automatikusan a díjakkal és a kiállításokkal. Továbbra is nekik kell menedzselniük saját magukat, ugyanúgy kilincselni kell pályázati pénzekért, megrendelésekért.

A szakmai sikerek és elismerések tekintetében megkerülhetetlen a „Kulturális értékteremtő”³ címmel végzett felmérés egyik tanúsága, hogy a többi területtel összehasonlítva a fotóművészet az a szcéna, ahol a díjaknak a legkevesebb presztízse van.

A sikerhez vezető út

A sikerhez vezető utat a többnyire a sikeres ember munkájának, képességeinek tulajdonítják. Az érvényesülés feltétele jelenleg a tehetség és az önérvényesítés képessége. A megfelelő kapcsolatrendszer eljuttathat például fontos galériákba, de azt is maguknak kell felépíteni, utánajárni. Mivel az oktatásban nincs jelen ez a fajta gyakorlatiasság, ezeket a fajta képességeket vagy menet közben elsajátítja egy fiatal fotós, vagy kihullik a rostán. Annak ellenére, hogy az oktatásból hiányolták az erre vonatkozó ismereteket, azt is kifejezésre juttatták, hogy ezek megszerzése a különösen az idősebb kollégákhoz viszonyítva a nem okoz számukra problémát. A megkérdezettek az *egyéni ambíciót* emelték ki, mint az érvényesülés legfontosabb feltételét, ha ez elég erős valakiben, veszi az akadályokat és elviseli a kudarcokat. Tehát az egyéni erőforrások mobilizációjával történik az érvényesülés, és ebben a külső tényezők, mint a kapcsolatok, jól informáltság és a belső tényezők, mint a kitartás, kemény munka, tehetség, nem egymást kizáró, hanem egymást erősítő elemek. Tehát kihasználják a legkülönbözőbb lehetőségeket, és ezek mozgósításától függ az érvényesülésük. Ezt azonban úgy élik meg, hogy sok szempontból magukra utaltak. Ez a szélesebb társadalmi illetve fotóművészeti intézményrendszer hiányosságaira is ráirányítja a figyelmet, nem várják el intézményektől, kurátoroktól, hogy menedzseljék őket.

---

³ A Nemzeti Kulturális Alap megbízásából 2008-ban készült kutatás keretében a TÁRKI Zrt. és a Kopint-Tárki Konjunktúrakutató Intézet Zrt. munkatársai 50 mélyinterjút készítettek és közel 600 kérdőívet töltettek ki alkotókkal és a kulturális intézmények képviselőivel.

Sikeresnek olyan fiatal és középgenerációs m vészeket tekintettek, akik külföldön is nevet szereztek maguknak, amit a hazai sz k kör szakmai és befogadó közeggel magyaráztak. Az interjú alatt többször felmerült a nemzetközi szcéna mint összehasonlítási alap, így a sikeresség mellett a terminológia, az oktatás, illetve a szakmai szervezetek kapcsán is⁴. A jelenlév k között a kevésbé elégedetteknel hangsúlyos viszonyítási keret a nemzetközi szcéna, míg a többiek inkább a hazai színteret veszik figyelembe saját helyzetük értékelésénél.

Az ideális sikerkritérium az interjú alapján a teljesítményre alapozott társadalmi elismertség lenne, melynek feltétele, hogy átlátható viszonyok mellett id ben és rendszeresen visszaigazolást kapjanak a sikerr l vagy a kudarcról. Az aktuális közegben ezeket a feltételeket hiányolják, mikor arról beszélnek, hogy az elismerések következtében nem változik meg semmi. Ezért is érthet , hogy a siker személyes jelentéseként a legnagyobb gyakorisággal a sbels elégedettségöt említették, távolságtartóan az aktuális megítélések bizonytalanságaitól. A saját sikerek háttérbe tolása nem feltétlenül (csak) a fotóm vészeti szcénán belüli bizonytalanság eredménye. A társadalmi igazságosság és esélyegyenl ség terén nyert hazai kutatási eredmények arra mutatnak, hogy létezik egy kulturális norma arra vonatkozóan, hogy nem illik sikerekkel dicsekedni, illetve megengedett az elégedetlenség és boldogtalanság érzetének megfogalmazása.⁵

Jöv képek

A sikeresség, a sikeres ember társadalmi reprezentációjának nemcsak a múltba, a tapasztalatokhoz nyúló gyökerei vannak, hanem a jöv be vetül következményekkel is járnak, így csatlakoznak ide a pályaelhagyásra vonatkozó nézetek is. A megkérdezettek ebb l a szempontból két kritikus id szakot jelöltek meg. Az els id szak az iskolarendszer képzés vége, amikor ki kell alakítaniuk saját egzisztenciájukat. A lemorzsolódás f okait abban látják, ha nincs meg valakiben az alázat és az er , hogy bármiféle gyors siker és jutalom

---

⁴ Az interjú összes résztvev jének van már kisebb-nagyobb külföldi tapasztalata kiállításokon, workshopokon való részvétel, nemzetközi szint projektek vagy oktatás kapcsán. Els sorban Berlinnel vetették össze a magyar szcénát, de (érint legesen) megjelentek a hozzánk hasonlóknak tekintett országok (Románia, Albánia, Szlovénia) is, akik az elmúlt 10-15 évben jelent s politikai, társadalmi változásokon mentek keresztül. Ez utóbbiak kapcsán pozitív, szintén nemzetközi szinten elismert kezdeményezéseket, m vészeket említettek.

⁵ Vicsek Lilla: *Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Budapest, 2006, Osiris Kiadó.

nélkül továbbvigye a művészeti tevékenységet, és úgy egyensúlyozzon művészet és megélhetés (valamint a családalapítás) között, hogy közben az elbűvölést ne hanyagolja el. Mivel az iskola-rendszer képzésekben mindezeket nem oktatják, az is lemorzsolódik, aki nem képes magától megszerezni azt a gyakorlati tudást, ami a művészeti túléléshez kell. Abban megegyeznek, hogy végül sokakból nem lesz művész elkerülhetetlen, hiába tanultak annak. A másik kritikus időszak a harmincöt éves kor körüli időszakot tekintik, amikor is megszüntetik az alkotást lehetővé tevő ösztönzőket, fiataloknak szóló pályázatok, és többnyire nincs még biztos egzisztenciájuk, megélhetésük. Ez a megállapítás összhangban van a Fiatal Képzőművészek Stúdiója Egyesület (FKSE) tagjai körében 1994-ben⁶ és 1999-ben⁷ végzett kérdőíves felméréssel, mely eredményei szerint a (képző-) művészek esetében ebben az időszakban a legnagyobb a pályaelhagyás veszélye. Közvetlenül a képzést követő pályaelhagyást inkább belső, személyes tényezőknek, míg a harmincöt év körüli leszakadást egyértelműen külső tényezőknek tulajdonítják.

Saját jövőjük tekintetében nagy a bizonytalanság, nem tudnak, és nem mernek eltervezni. Abban is csak reménykednek, hogy sikerül megmaradniuk a fotográfus pályán. Jelenlegi helyzetüket úgy élik meg, hogy külső számukra nem befolyásolható tényezőkön függenek az egzisztenciájuk, és hogy továbbra is tudják-e folytatni művészeti tevékenységüket. Példaképeket, sikertörténeteket nem igazán látnak maguk előtt, és eddigi tapasztalataik alapján a szórványos elismerések visszhang nélkül maradnak, nem lendítik el előre sem a személyes sorsokat, sem a szcéna helyzetét.

A szakma jövőjét illetően is pesszimisták, mégis kirajzolódott egy fejlődő fotográfus közeg. Úgy érzékelik, hogy megindult valamiféle nyitás külföld felé, a közönség- és edukációja is zajlik, egyre több fotókiállítás van a látogatottabb múzeumokban és galériákban.

---

⁶ Stúdió Évkönyv 1994-95, Fiatal Képzőművészek Stúdiója Egyesület kiadása 1996

⁷ Personal Press Projekt 6. Kérdőív II., Budapest 1999. Forrás: www.c3.hu/~gbakos/ppp/index.html